

- 4 Getmanova A.D. *Uchebnyk logiki*. -M.: Airis-pres, 2003. -448str. s.34-69.-kitap
5 Qazaq әдеби тілінің сөздігі. *On bes tomdyq. 4-tom*. Almaty: "Arys" baspasy, 2007. 752b.-kitap
6 Qadyr Myrza Äli. *Jazmys*. -Almaty: Atamūra, 2004.s. -480b. 7 Amantai D. *Borhestiñ kitabı: Öleñder, eseler, filosofia, kinematografıa, TV-interview, әdebiettanu, süqbattar, qosymşalar, resenziolar, Facebook, Instagram, pesalar*: -Almaty, "Poligrafkombint" JŞS, 2017. -476.-kitap.

МРНТИ 17.09.91

Bürkütbayeva Ş.,¹ Kortabayeva G.²

^{1,2} *El Farabi Kazak Devlet Üniversitesi,
Almaty, Kazakistan*

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DAKİ UYGURŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Özet

Makalede Bağımsız Kazakistan'da yaşayan Uygurların şiirinden bahsediliyor. Makale Bağımsız Kazak toprağında yaşayan Uygurların şiirleri, şairleri, edebi temsilcileri hakkında yazılan bilimsel çalışmanın yok denecek kadar az olduğundan dolayı ele alınmıştır. Bu çalışma bağımsızlık dönemi etnik Uygur şiirini tanıtmayı amaçlayan bir makaledir. Bağımsız Kazakistan Edebiyatının bir kolu olarak gelişmekte olan, Uygur diasporası şiirinin gelişme süreci, dönemleri, şairleri ve eserleri hakkında anlatılıyor. Türk halklarından biri olan, kardeş Uygur şiirinin ana konusu Kazak edebiyatı işleyen konularla bir yönde gelişmekte olduğunu belirtiyor ve şiirlerden örnekler veriliyor. Çalışmada etnik Uygur şiirini Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991'den bu yana üç döneme ayırarak işlemeye çalışılıyor. Uygur şiirinin her üç dönemde de hem konu, hem üslup açısından Bağımsız Kazakistan Edebiyatının bir kolu olarak devam ettiği açıklanıyor. Giriş bölümünde Uygur diasporası hakkında araştırma yapan ilim adamları belirtiliyor. Çalışmanın amacı ve yararlanıldığı kaynaklardan bahsediliyor. "Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiirinin dönemleri" adlı bölümünde Uygur şiirinin üç dönemi olarak belirledikleri aşamalar anlatılıyor. "Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiiri ve şairleri" adlı bölümde ise etnik Uygur şairleri ve onların eserleri inceleniyor. Sonuç kısmında genel değerlendirmeye yer veriliyor.

Makalede Almaty şehrindeki Uygur Kültür Derneği kütüphanesinden, R. Süleymenov adındaki Kazak Devlet Doğu Bilimleri İnstitüsünün Uygur Bilimi Bölümü (Uyguroloji) kaynaklarından ve şairlerin kendilerinden alınan eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uygur diasporası şiirleri, dönemleri, Bağımsız Kazakistan, kardeş halklar, edebi temsilciler

Бүркітбаева Ш. Д.,¹ Қортабаева Г.Қ.²

^{1,2} *Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан*

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЙҒЫР ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Тәуелсіз Қазақстанда өмір сүріп жатқан ұйғыр диаспорасының поэзиясы жайында сөз болады. Біріншіден, бұл жұмыс тәуелсіз қазақ жерінде өмір сүріп жатқан ұйғырлардың жырлары, ақындары, әдеби тұлғалары туралы қазақ тілінде жазылған ғылыми жұмыстың өте аз болуына байланысты қолға алынған еңбек. Екіншіден тәуелсіздік жылдарындағы этникалық ұйғыр жырларын көпшілікке таныстыруды мақсат еткен зерттеу. Сондай-ақ, мақалада Тәуелсіз Қазақстан әдебиетінің бір бұтағы ретінде қалыптасып, даму жолындағы ұйғыр диаспорасы поэзиясының өсу-өркендеу кезеңдері, ақындары мен олардың еңбектері жайында сөз болады.

Мақалада Қазақстан тәуелсіздігін алған 1991 жылдан бүгінге дейінгі аралықтағы ұйғыр диаспорасы поэзиясы үш кезеңге бөліп қарастырылады. Мақалада Алматы қаласындағы Ұйғыр мәдени орталығының кітапханасынан, Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының Ұйғыртану бөліміндегі әдеби қордан алынған еңбектер пайдаланылды.

Түйін сөздер: Ұйғыр диаспорасы поэзиясы, кезендері, Тәуелсіз Қазақстан, туысқан халықтар, әдеби тұлғалар

Burkitbayeva Sh.,¹ Kortabaeva G.²

^{1,2} *KazNU Al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan*

FEATURES OF UIGHUR POETRY IN INDEPENDENT KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with the poetry of the Uyghur diaspora living in independent Kazakhstan. First of all, this work is due to the fact that there are very few scientific works in the Kazakh language about the songs, poets and literary figures of the Uyghurs living in the independent Kazakh land. Second, the study aims to introduce ethnic Uyghur songs from the years of independence. The article also discusses the growth and prosperity of the poetry of the Uyghur diaspora, which was formed as a branch of the literature of independent Kazakhstan, the poets and their works. It is revealed that the main theme of the poetry of the fraternal Uyghur diaspora, one of the Turkic-speaking peoples, is developing in the same direction as the themes of Kazakh literature, and excerpts from his poems are given. The article examines the poetry of the Uyghur diaspora from 1991 to the present, when Kazakhstan gained independence, in three stages. It is analyzed that Uyghur poetry develops and continues as a branch of the literature of Independent Kazakhstan in all three stages, both in terms of themes and genres. The article uses materials from the library of the Uyghur Cultural Center in Almaty. Works from the literary fund of the Department of Uyghur Studies of the Institute of Oriental Studies named after Suleimenov and the poets themselves were used.

Keywords: Uyghur diaspora poems, periods, Independent Kazakhstan, sibling peoples, literary representatives

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DAKİ UYGUR ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Giriş. Kazakistan'da yaşayan Türk halklarından biri Uygurlardır. Çalışmada bağımsız Kazak toprağında yaşayan etnik Uygur şiiri işleniyor. Bağımsız Kazakistan Edebiyatının bir kolu olarak gelişmekte olan, Kazakistan'daki Türk Halkları Şiirinin bir dalı sayılan Uygur diasporası şiirinin gelişme süreci, dönemleri, şairleri ve eserleri hakkında bahsediliyor. Çalışmanın amacı, Bağımsız Kazakistan'da yaşayan Uygurların şiirlerini, şairlerini, edebi temsilcilerini tanıtmaktır. Bağımsızlık yıllarındaki Uygur şiirinin durumu iki – üç tane Uygur ve Rus dillerinde yazılan bilimsel çalışmalar dışında Kazak dilinde hiç ele alınmamıştır. Bu eksikliği doldurmak amacıyla bu çalışmayı yazmaya niyet ettik. Makaleyi hazırlarken Almatı şehrindeki Uygur Kültür Derneği kütüphanesinden, R. Süleymenov adındaki Kazak Devlet Doğu Bilimleri İnstitüsünün Uygur Bilimi Bölümü (Uyguroloji) kaynaklarından ve şairlerin kendilerinden alınan eserlerden yararlandı.

Uygurların tarihî vatani, günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'dir. XIX. yüzyıldan itibaren, Uygurlarla ilgili birçok çalışma Doğulu ve Batılı araştırmacılar tarafından yayımlandı. Bunlar arasında akademisyen V.V. Radlov'un ismi çok önemlidir. Ayrıca, onun "Kutadgu Bilik" kitabına giriş olarak yazılan "Uygurlar meselesi" (1893) adlı yazısı takdir edilmektedir. Bununla birlikte, Uygurları batı ülkelerine, özellikle Rus ilim dünyasına tanıtmakta büyük katkıda bulunan Kazak bilim adamı Şokan Valihanov'tur. Şokan Uygurların yaşadığı topraklara giderek, onların medeniyeti, yaşam tarzı hakkında belgeler topladı ve dünyaya tanıtmaya çalıştı [Valihanov Ş.Ş., 1985].

Ş. Valihanov, Kaşgar'ı ziyareti sırasında gördüğü Çin baskısı altındaki Uygurların acı durumunu çekinmeden yazdı [2,346-526]. XX. yüzyıl Kazak edebiyatının klasiği Sabit Mukanov, tarihi ve etnografik «Алыптың адымдары» (Алыптың адымдары) (Dev'in Adımları) adlı eserinde Doğu Türkistan'daki Uygurlar hakkında bilimsel bir değerlendirme yaptı [Mukanov S., 1959].

Uygurların büyük kısmı Kazakistan'ın Yedisu bölgesinde yaşamaktadır. Kardeş komşu ülke Kazak ve Uygurların yüzyıllar boyunca birbirine gidip gelip, iç içe yaşamalarının bir sonucu olarak Uygurun Kazakistan'ın güneydoğu bölgelerine yerleşmesi doğaldır. Uygurlar Kazak toprağına türlü tarihlerde, türlü olaylardan dolayı göç etmiştir. Bugün Kazakistan'ın en büyük ilçelerinden biri olan Uygur ilçesinde yaşıyorlar.

Metodoloji. Makalede, geleneksel tarihsel şiirlerde kullanılan verilere dayanarak, bilimsel temelde açıklama ve teorik analiz bütünlüğü açısından yürütülen yöntem kullanılmıştır. Araştırma nesnelere incelenmesine, genel Türk tarihi ve edebi sürecinin gelişim aşamaları, klasik türlerin sanatsal devamlık açısından sürekliliği, ve ulusal kimlik rehberlik etmiştir. Araştırmamızın temel bilimsel ve teorik metodolojik temeli olarak Türk halklarının şiirleri üzerine çalışmalar kullanılmıştır. B.Kencebayev, A. Konyratbayev, S. İsmailov, V.A. Gordlevsky, H.G. Korogly, N. Kelimbetov, T. Tebegenov, B.Maytanov, A. Smakova, vb. V.M. Cirmunsky, V.V. Bartold, A.N. Veselovsky, A. Hamraev, M. Abdurahmanov ve diğer bilim adamlarının araştırma çalışmaları kullanıldı.

Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiirinin dönemleri

Bağımsız Kazakistan'daki Uygur şiiri, bağımsız demokratik Kazakistan tarihinin geçiş döneminde Kazak şiiriyle birlikte gelişerek, olgunlaşarak yeni bir döneme giren Uygur diasporasının kültürel mirasıdır. Bağımsız Kazakistan'da yazarlar ve şairler özgür bir edebi alanda çalışma fırsatına sahiptir. Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında ülke edebi gelişim dönemini yaşadı. Bu dönem Kazakistan'daki Uygur diasporası şairlerinin şiirlerini de etkiledi. Siyasi sansürün yıkılması, yeni edebi eserlerin yayınlanmasına, özel yayınevlerinin açılmasına ve önceleri yayınlanması yasaklanmış eserlerin neşr edilmesine ve Uygur halkının tarihi Anavatani Sincan Uygur Özerk Devleti ile yakın ilişkide bulunmasına imkan sağladı. Birçok bilim adamı Bağımsız Kazakistan Cumhuriyetindeki Uygur diasporası literatürünü üç aşamaya ayırmaktadır.

İlk dönem - 1986'dan 1991'e kadardır. Edebi gelişimin bu aşaması, K. Jurgensen'in sözleriyle "edebi tarihsel, ulusal ve kültürel devrim" dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönemin Uygur edebiyatı, diğer ulusların edebiyatı gibi, eserlerinde eski ve yeni görüşlerin bir arada yaşandığı bir dönemden geçti. Ancak, 1980'lerden sonra yaşanan çeşitli siyasi değişiklikler ve Sovyet hükümetinin "Perestroika" (Yeniden Yapma) stratejisi Kazakistan'daki Uygur şiirine yansımamıştır diyebiliriz. "Perestroika" stratejisi hakkında yazılan şiirler yok denebilecek kadar azdır. Yalnızca, şair Malik Sadirov'un "Devrim hitavi" (Çağın Sesi) adlı şiiri "perestroika" stratejisi konusunu işleyen bir eserdir. Ancak şair "Yeniden Yapma"yı kendi tarzında anlar ve kendi anlayışıyla şiirinde işler. "Yeniden Yapma – bu insanların kalbinin sesi, içinde yaşadığımız çağın sesi. Yeniden yapma - bu ilerleme, zirvelere ulaşma, tüm kötülüklerden kurtulma, adalet, eşitlik ve hakikat için çabalama arzusudur" diye, sovyet adamının düşüncesinden kurtularak, eski iradeye başkaldırarak, yeniden düşünmeye başlayan insanların sesini aktarır:

Өзгәртип қуруш бу - дәврим хитави, Yeniden yapılanma çağın sesidir,

Халқим жүригидин яңриған аواز. Halkımın kalbinden bir ses.

Өзгәртип қуруш бу - алға интилиш, Yeniden yapılanma bu – ileriye bir adımdır

Йүксәк чоққиларға қилинған пәрваз... Yüksek zirvelere doğru uçmak...

Өзгәртип қуруш бу – вижданни паклаш, Yeniden yapılanma bu – vicdanın temizlenmesi

Рәзил пәйтләрдin болуштин журақ. Kötülüklerden uzak durmak.

Өзгәртип қуруш бу – халіқ авази, Yeniden yapılanma bu – halkın sesi,

Адиллік, пакликқа чәксиз иштияқ. [4.,13] Adalet ve saflık için değişmez bir tutku.

İkinci aşama 1992'den 1996'ya kadardır. Bu, bağımsızlığın ilk dönemindeki edebiyattır. Bu dönemde yeni türler ve eğilimler oluşmuş ve Sovyet döneminin isteklerinden, taleplerinden arınmış, bağımsız, yenilikçi edebi eserler ortaya çıkmıştır. Ulusal konular edebiyatın ana teması haline gelmiştir. Kazakistan'da gerçekleşen 1986 y. "Aralık" olayı*, Kazakistan'daki Uygur şiirinde ve Kazak edebiyatında geniş çapta işlenmiştir. Uygur edebiyatı temsilcileri Kazakistan'ın bağımsızlığını büyük bir duygu ile karşılamışlardır. Özellikle genç nesil, edebi şahısların ana konusu haline gelmiştir.

Üçüncü aşama - 1996'dan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu döneme, kendi çevresini kendi anlayışıyla tasvir edebilen, tanımlayabilen, iletebilen ve ciddi ifade edebilen bağımsız Kazakistan'daki Uygur diasporasının edebi dönemi denilebilir. Bu dönemdeki Uygur şiiri Kazakistan'ın bağımsızlığı, onun cumhurbaşkanı, büyük Kazak düşünürleri Abay, Şakarım Kudayberdiuly, M.Avezov vb. ve ayrıca Kazak ulusal tarihi kahramanları ve kültürel figürleri hakkında şiir yazdılar. Kazak Devletinin Bağımsızlığı, Kazakistan'daki Uygur diasporasının şairleri Halil Hamrayev, Savutcan Mamatkulov, Roza Kadiri, Masimcan Zulpikarov, Dolkun Yassenov, İzim Bahniyazov, İlahun Calilov, İlahun Uşurov, Patigul Sabitova, Hurşida İlahunova, Malik Sadirov, Rahimcan Roziyev, Rahilya Hapizova, Taşpolat Namatov, İziz İzimov ve diğer şairlerin eserlerini deolumlu etkiledi. Orta yaştaki şairler ve genç kuşak şair ve yazarları Telman Nurahunov, Patigul Mahsatova, Camşit Ruzahunov, Abdumecit Dulatov, Bahar Rahimov, Nurahmet Ahmetov, Şairyam Baratova vd. kendi eserlerinde, Kazakistan'ın bağımsızlığı, iki kardeş halk olan Kazaklar ve Uygurların dostluğu, ülkedeki değişiklikler ve yenilikler hakkında yazdılar. Kazakistan'daki Uygur diasporası şairlerinin işlediği tema Kazak şairleri tarafından yazılan temalarla iç içedir. Çünkü, iki kardeş

halk şairleri arasında çok samimi ve dostça ilişkiler mevcuttur. Örnek olarak, iki kardeş milletin önde gelen edebi şahıs, ileri görüşlü aydınları olan Iliya Bahtiya ile Mukagali Makatayev, Hizmet Abdullin ile Kuandyk Şangytbayev, Mahmut Abdurahmanov ile Tumanbay Moldagaliev, Abdumecit Dulatov ile Dulat Isabekov arasındaki gerçek dostluklarından söz etmek yeterlidir.

İki halk arasında yüzyıllar boyunca kurulan bu sarsılmaz kardeşlik, sadık dostluk ve yaşam birliği, nesilden nesile ulaşan en büyük miras olmaya devam edecektir. Bu kutsal miras iki kardeş milletin aydın geleceğinin sağlam bir temeli ve garantisidir. Bu nedenle Kazak ve Uygur dostluğu birçok şairin çarpıcı şiirlerinin ana konusu olmuştur. Önde gelen Uygur şairi Hezîm İskanderov tarafından bu dostluğa adanmış şiirler hep sivil lirizmin şiirsel karakteriyle ayırt ediliyor. Şair şiirinde, iki halkın (Kazak ve Uygur) birbirine çok yakın kardeş olduğunu, sevinç ve üzüntülerinin bir olup, gökyüzündeki güneşin bile ikisine ortak olduğunu söyler:

Егиз көктин нурлар куюп, İkiz gök yüzünden ışınlar parlayıp,

Күлүп турған күнимиз бир. Bize gülen güneş aynı.

Багдин елип қулақларға Bahçeden toplayarak kulaklara

Қисқан қизил гүлимиз бир. Taktığımız çiçek aynı.

Бир алмини багдин үзүп, Bir elmayı bağdan alıp,

Чишләп йесәк, теңиму бир. Bölüşürsek, ikiye denk.

Мүһәббәт һәм шатлигимиз, Aşklık ve sevincimiz,

Жүригимиз беги му бир [6, 147] Kalbimiz ve bahtımız bir –

diye söylüyorsa, ünlü Kazak şairi Tumanbay Moldagaliev'in Uygur halkına adanmış bu şiiri adeta ona cevap gibidir:

Уйғурлар қан жан бағрим, Uygurlar kanı, canı bir kardeşim,

Сән билән бирғу тәғдирум. Seninle birdir hayatım.

Аңлисам муңлуқ нахшаңни, İşitsem kederli sesini,

Титрәйду биллә дил тарим. [6, 147] Titriyorum, kalbim ezilip.

Bu iki şairin şiirlerinde, iki halkın birbirilerine duyduğu saygı ve güvene tanık oluyoruz.

Kazakistan'ın bağımsızlığı, ülkedeki diğer etnik gruplarla birlikte Uygur diasporası şiirinin de gelişmesi için büyük bir fırsat sağladı. Uygur şairleri düşüncelerini özgürce ifade ederek şiirler yazdı. Uygur şairleri Nurahmet Ahmetov, Gulnar Avutova, Telman Nurahunov, Patigul Mahsatova, İmincan Tohtiyarov, Şairam Baratova ve diğerleri bağımsız Kazak Devletinin refahı ve birliği hakkında şarkı söyleyerek Kazakistan'daki Türk halkları literatürünün gelişmesine katkıda bulundular.

Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiiri ve şairleri

Mahmut Abdurahmanov, Kazakistan'daki Uygur diasporasının önde gelen şairlerinden biridir. Şairin «Жиллар садаси» (Yıllar Ünü) (1999), «Түгүнләр» (Sonuçlar) (2004), «Маһарәт чоққисиға интилип» (Uсталığın zirvesi için çabalamak) (2009), vb. eserleri ve bilimsel yazıları yayınlandı. Kazak ve Uygur halklarına ortak şair M. Abdurahmanov'un şiirleri çoğunlukla vatan sevgisi konusunu işler. Tarihi anavatanlarında yaşayan Uygur halkının Çin üsttabakası tarafından ağır bir şekilde ezilmesi şairin gücüne gidiyor ve bu durumda hiç bir şey yapamaması kendisini son derece yıpratıyor. Bütün bunları şiirlerine yansıtan şair eserlerinin anlaşılması kolay, sade bir üslupla yazmıştır. Aşağıda yer alan «Пәләк чәрхи» (Yuvarlak Dünya) şiiri de şairin milliyetçi ve vatansever yazılarından biridir:

Өзи ели болсиму чәксиз, паянсиз, Kendi ülkesi olsa da uçsuz buçaksız,

Жаһанға тарилип кәткән уйғурум. Dünyaya yayılan Uygurum.

Тәғдиргә тәлмүрүп жүрдүң амалсыз, Kaderine bağlandın çaresiz,

Тәлийиң талашта өткән уйғурум. [6, 326] Hayatın hep mücadelede geçen Uygurum.

M. Abdurahmanov'un "Kazak dostuma", "Assalam Uygurum" vb. şiirlerinde, Türk halklarının kesintisiz tarihi yolu, bağımsız bir devlete sahip bir ulus olmanın gerçeği, bağımsızlığa duyulan özlem, Kazak halkı uzatan dost elive dostça kucak, vb. çeşitli siyasi ve sosyal konular romantik-reel bir bütünlük içinde söylenmiştir. Şair "Kazakistan" şiirinde ise Kazak topraklarını ebedi bir vatan, mübarek bir yer olarak kabullendiklerini yazmıştır.

...Туғулған қутлуқ диярим, ...Doğduğum kutsal mekanım,

Әзизсән маңа анамдәк. Azizsin bana anam gibi.

Бақимән, Ebedi,

Қанмас хумарим, Tükenmez sevgim,

Өзәңдин қудрәт алай дәп....Kendinden ilham almış gibi....

...Бағдики әркин қушлириң, ...Bahçedeki özgür kuşların,
Тағлириң, чәксиз далариң –Dağların, sınırsız bozkırın -
Барчиси һаят хушлуғум,Һepsi yaşamı sevmeyi destekler,
Қазақстан, қутлуқ диярим [6,269] Kazakistan kutsal mekanım.

Uygurların Kazak topraklarında diğer uluslarla eşit şartlarda, dostça yaşadığını şiirlerine yansıtan Mahmut, şiirlerinde Kazaklara daima minnettar olduklarını yazıyor. Kazak aydınlarıyla arkadaşlığı, dostluğu sıkı olan şair, bütün sırlarını ve sevinçlerini hep Kazak arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Kazak Devletinin Bağımsız bir devlet olmasına en içten sevinen M. Abdurahmanov bu yeni tarih sahnesinde Uygurların da aynı mutluluğu hissedeceğini umuyor. Kazak halkının ulusal refah yolundaki tüm verimli ve muzaffer eylemlerine sevinen bir arkadaşın ve akrabanın duygularınışiirlerinde bu şekilde işlemiştir:

...Менің үшін кейде аспан қаралы аспан.
Көңіл жүйрік алайда ала қашқан.
Келгендеймін бәйгеден сен келгенде,
Қалсам-дағы байлаулы мама ағашта. [6, 150] (Kazakçaya Çev. K. Myrzaliyev)

Türkçesi:

... Benim için bazen gökyüzü karanlıktır.
Ancak gönül her tarafa sürüklüyor.
Sanki ben gelmiş gibiyim, yarıştan sen geldiğinde,
Kalmış durumda isem de bağlanarak bir ağaca.

Kazak halkı Bağımsızlığı elde ettiği sırada halkın sevincini ilk yazan şair de M. Abdrahmanov idi. Şairin "Kazak Dostuma" şiirinde:«Бақытыңды қалайша бағаламан?! / Түбіміз бір, ешкімді алаламан. / Сыймағанда еліне ұйғыр-қазақ, Бірін – бірі өзара паналаған» [7., 150] (Kazakça Çev. K. Myrzaliyev).Türkçesi: «Mutluluğuna nasıl değer vermeyeceğim?! / Aynı soya sahibiz, kimseye karşı ayrımcılık yapmıyorum. / Uygur ve Kazak kendi topraklarında (zalim yüzünden) yaşayacak yer bulamadıklarında, /Hep birbirilerinin ülkesine gidip sığındılar».

Patigul Mahsatova, Kazakistan'daki Uygur şiirinde özel bir yeri olan şairdir. Şairin «Жүрәктин төкүлгән яш» (Kalbin Gözyaşları) 2007, «Мән мүһәббәт кучиғида» (Ben Sevgi Kucağında) 2002, «Диянәт» (Onur) 2003, «Ой тамчилири» (Düşünce Damlları) 2009, vb. kitapları yayınlandı. Ayrıca, edebiyat eleştirisi ve iletişim alanında birçok bilimsel makale yayınlamıştır. Özel, eşsiz bir cazibe ile şiire gelen P. Mahsatova, ulusal fikirlerle dolu şiirleriyle okuyucularınıbüyüleyen bir şairdir. Şiirlerindeki ana karakterler kötülük ve iyiliktir. İçeriği de iki görüntü arasındaki bir anlaşmazlık etrafında dönüyor. Kötülük tarihi vatanının düşmanıdır, iyilik ise sıradan insanların, yani halkın imajıdır. Şairin şiirleri yüksek iyimserlik, yaşama tutkusu, vatanseverlik, milliyetçilik, bağımsızlık, enerji, cesaret ve onur temalarını işliyor.

Aşağıdaki "Kazak Dostuma" şiirinden verilmiş alıntıdan gördüğümüz gibi, Kazakistan'ın bağımsızlığı şairin kendi başındaki tacı, Kazak halkı ise canı ve ruhudur:

Қандай ғажап қазақтың азаттығы,
Артта қалды қараңғы, азап түні...
Мен де бірге сайрадым, сайраңдадым,
Қайта қонып басыма қайран бағым.
Менің туған Отаным – Қазақстан,
Кіндігіммен өзіңе байланғанмын.
Қазақ досым, өзіңмен тағдырласпын,
Мұңайғанда сырласып, қалжыңдастым...» [8, 10]

Türkçesi:

Ne güzel Kazagın özgürlüğü,
Karanlık ve ıstırap gecesi sona erdi ...
Ben de beraber şarkı söyledim, eğlendim,
Tekrar başıma döndü bahtım.
Benim Anavatanım - Kazakistan,
Sana göbeğimle bağlanmışım.

Kazak dostum, seninle kaderim аynы,

Üzүldүgүmde sırrımı sana anlattım, şakalarımı da... », - diye söylüyor.

Uygur halkının yetenekli şairi Hurşida İlahunova'nın «Жутум – аnam пурайду» (Jutum - anam puraidu) ("Anavatanım annem kokuyor") (2001), «Турнилар» (Turnilar)(Turnalar) (1978), «Бөшүк нахшиси» (Böşük nahşisi) (Beşik Şarkısı) (1988), vb. eserleri yayınlandı. Şair, Anavatan'a sevgi ve saygı, ülkenin bağımsızlığı, doğa, gençlik, çocuklara sevgi, aile, ebeveynler, ebedi aşk, yaşama arzusu temalarında lirik şiirler yazmıştır. Onun «Мустәқил Қазақстан» (Bağımsız Kazakistan) şiirinde Kazak halkının bağımsızlığı, ülkenin kalkınması, gelişmesi, Kazakistan'da yaşayan milletler arasındaki birlik ve refah, Kazak halkına şükran ve sevgi konuları işlenmiştir. «Миң өлүп, миң тирилгән» бағрим казак, / Азатлиқ туғини көккә көрәрдиң сән. / Күткәндиң бу мубарәк күнни узақ, / Тәғдириң буйруғида көкәрдиң сән. / Мустәқил Қазақстан әзиз мақан, / Теғиңдәк қәддиң бүйүк турувалдиң. / Қийинчилик чүшти башқа, йәндиң аман, / Астана – тажу – тәхти қурувалдиң...») [5., 3].

Tercümesi: "Bin ölüp ve bin dirilmiş Kazak kardeş, / Özgürlük bayrağını dalgalandırdın sen. / Bu mübarek günü uzun zamandır bekliyorsun, / Kaderin fermanıyla refahlara eriştin. / Bağımsız Kazakistan kutsal mekan, / Sen bir dağ gibi durdun (eğilmedin) / Ne kötü belalar geldi başına, galip çıktın, / Astana – tacın ve tahtını yapabildin sen... ».

Bağımsızlık yıllarının önde gelen şairlerinden Şairam Baratova, Uygur diasporası şiirinde özel bir yere sahiptir. Şiir dünyasına cesur şiirleriyle gelen şairin «Шатлиққа Тәшналик» (Sevince Özlem) adlı kitabı 2013 yılında yayınlandı. Ş. Baratova'nın şiirlerindeki ana lirik karakter, tarihi anavatanlarını özleyen, atalarının yurdunu görmeyi hayal eden milliyetçilik ruhtaki bir neslin görüntüsüdür. Şair, «Шатлиққа Тәшналик» (Sevince Özlem) kitabının «Ана Вәтән – қутлуқ дияр» (Ana Vatan - kutsal mekan) adlı bölümünü tarihi anavatanı hakkındaki şiirlerine ayırmıştır. Çin baskısı altındaki Uygur halkının durumu, şairin onlara yardım edemeyişinin çaresizliği şiirlerinin ana konusudur.

Aşağıda tarihi anavatanına adanmış eserlerinden «Гәр көрмисәм...» (Eğer görmezsem ...) şiiri verilmiştir.

Уйғурумниң өмүр йоли азаплиқ, Уйғурумун hayatı hep işkence,

Тилигини пәқәт һурлуқ, азатлиқ. İsteği bir özgürlük ve bağımsızlık.

Набут қилди талай жигит-қизини, Öldürüldü sayısız çok kız ve oğlan,

Яв-дүшимәнниң яман ойи, каззаплиқ. Düşmanın kötü niyeti, ikiyüzlülük.

Мән шу қайсәр, улук халиқ әвлади, Ben bu cesur, büyük halkın evladıyım,

Өз қайғумдин артуқ маңа әл дәрди. Kendi derdimden daha önemlidir halk derdi.

Ахирәткә көзүм очуқ кетимән, Öbür dünyaya gözlerim açık giderim,

Гәр көрмисәм азат болған Вәтәнни... [9, 24] Eğer görmezsem özgür olan Vatanı...

Şairam Baratova, insan yaşamının tüm temalarına şiirlerinde yer veren bir şairdir. Vatan sevgisi, çocukluğa seyahat, ata yurdun değeri, tarihi anavatanına karşı duyulan özlem, öz milletine olan şefkat, bağımsız Kazakistan'ın geleceğine güven, özgürlüğün değeri, kutsal Kazak toprağı, Kazak halkına şükran ve memnun gönül coşkusu, hepsi şairin şiirlerinde yer almıştır. Son yıllarda, özellikle Uygur aileleri arasında Avrupa'ya göç etme geleneği daha yaygın hale gelmiştir. Şair uygurların "Avrupa'ya göç etme" meselesine de dokunuyor, susmuyor, kendi düşüncelerini şiirleriyle iletiyor:

Әрик сәндә, мәйли буйри әйткә, Sen bilirsin, belki beni suçlarsın,

Қизиқмаймән һәргиз әсла гәрипкә. İlgilenmemişim hiçbir zaman batıyla.

Билип қалғин дилимдики сиримни, Öğren, anla kalbimdeki sırrımı,

Бу дунияда жәннәт мәнчүн шәриқтә [9, 111] Bu hayatta cennet bana doğuda

Kazakistan'daki Uygur şiirinin en yetenekli genç nesil şairlerinden biri Vilyam Molotov. Şair «Көк бөрә әвладимән» (Kök börü evladıman) (Boz Kurdun Evladıyım) (2013), «Йултузларлы арманда» (Yultuzlarlı armanda) (Yıldızları hayal et) (2018), «Қәлбимән асмани» (Kalbiman asmani) (Kalbimin gökyüzü) (2019), vb. kitapları yayınlandı. «Көк бөрә әвладимән» (Kök börü evladıman) (Boz Kurdun Evladıyım) (2013) adlı kitabı lirik, destansı bir sanat eseri olarak Uygur gençlerine ilham verdi. Her zaman çok öğrenmeye gayret eden şair şiirlerinde bugün ana vatanı Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur halkının durumunu ve bağımsız Kazakistan'daki bazı siyasi zayıflıkları görerek büyüyen bir nesil olarak hesap veriyor ve cesur atalarının ruhunu arıyor. Şiirlerine bakarak, ünlü Kazak şairleri Mircaqyp Dulatov ile Magcan Cumabayev ve Uygur şairleri Nazargoca Abdusemyatov ile Abdulhay Muhammadilerin yoluyla yürüyen ve onların geleneğini sürdüren bir şair olduğunu görüyoruz. Geçmiş ve bugünü analiz etme, gelecek için umut verici şiirler yazma ve insanlığa ilham verme yeteneği, şairi diğer genç şairlerden ayırt etmektedir.

Sonuç. Kazakistan'daki Uygur diasporası şiiri, Kazak toprağında gerçekleşen edebi sürece Türk halklarının şiiri olarak katıldı. Uygur şairlerinin lirik ve destansı şiirlerinde vatansever sivil halkın bakış açısı ile tüm Türk halklarına özgü şiir tarzını görebiliriz. M.Abdrahmanov'un «Қазақстан», (Kazakistan), H.Iskanderov'un «Егиз көктен нурлар құйып» (Gökten nurlar dökülüp), A.Muhammadi'nin «Ечилмас көңлүм» (Yenilmez kalbim), «Яш жүрегим» (Genç kalbim) vb. şiirlerinde halkın kaderi, Kazak ve Uygur halklarının asırlık dostluğu büyük gururla aktarılıyor. Uygur şiirlerinin çoğu Doğu Türkistan'ın özgürlüğü, Kazakistan'ın egemenliği, Kazak halkının kardeş kucacı, vb. konuları işlemiştir. Örneğin, İlya Bahtiya'nın "Anavatan Hakkında", "Anavatana Mektup", H. Hamrayev'in "Kazakistan'ım benim", "Vatandan daha iyi bir dost yok" vs. şiirleri okuyucular arasında çok yaygındır. Bununla birlikte, "Vatan - Kazakistan" teması, bağımsızlık yıllarındaki Uygur şiirinde en çok yazılan konulardan biriydi.

Şairlerin eserlerinde "Kazakistan" kavramı Kazak topraklarında yaşayan tüm halkların ortak anavatanı, kutsal yer, ata yurt, dünyanın dört bir yanındaki Türk halkının anavatanı olduğu dile getirilmiştir. Örneğin, şair Abdumecit Dulatov'un şiirinde "Kazakistan" kelimesi "dünyanın mührü" (mektup, mühür) anlamında kullanıldı; Rahimcan Roziyev şiirinde ise, "dostluk ve uyum ülkesi", Abdugopur Kutlukov'da "kandaş, kardeş", Patigul Mahsatova'da "Ebedi Destan", Mirzahmat Merimov'un şiirlerinde "açılan çiçek" anlamlarında kullanılmıştır. [1.,201]

Tanınmış Uygur şairi Abdumecit Dulatov, "Kazakistan - benim vatanım" şiirinde, hayallerin gerçekleşebileceği bir ülke varsa o da Kazakistan'dır demiş, akrabalarını ve arkadaşlarını Kazakistan'a güvenerek emanet ettiğini belirtmiştir.

Уйғур дегән намда йезилған Uygur adıyla yazılan
Келәчәккә мәр – хетим мениң. Geleceğe mühürlü mektubum benim.
Арманлардин қанат пүркүзгән, Arzularıma kanat çırpıran,
Қазақстан – вәтиним мениң.[10, 13]Kazakistan - vatanım benim.

Sonuç olarak, Kazak topraklarındaki Uygur şiiri, neredeyse bir asır süren komünist ideolojiye rağmen, ulusal değerlerini korumaya, insanların hayallerini gerçekleştirmeye ve ulusal zihniyet, kültür ve edebiyat, gelenek ve göreneklerini sürdürmeye devam etmiştir. Bugün Kazakistan'daki Uygur şiiri, yeni fikirler ileri sürüyor ve yeni edebi başarılar elde ediyor.

*Notlar: Kazakistan'da 1986 yılında gerçekleşen "Aralık" olayı Sovyet Devleti İdarecileri tarafından Kazakların başına Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinin Başkanı D.A. Konaev'in yerine Rus uyruklu G.V. Kolbin'in getirilmesi ve Kazak gençlerinin Kazakları Kazak uyruklu başkanın idare etmesini isteyerek baş kaldırması olayıdır.

Kaynaklar:

- 1 Ananyeva S.V. (2014) *Kazakistan halkının modern edebiyatı.*(Sovremennaya literatura naroda Kazahstana), Almatı, Evo Press. 488s.
- 2 Valihanov Ş.Ş. (1985) *Seçmeler. (Tandamalı) Almatı, Cazuşı. 570s.*
- 3 Mukanov S. (1959) *Dev'in Adımları. (Alıptın adımları), Almatı, KMKAB. 304s.*
- 4 Tilipaldi-Hamraev A. (2014) *Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiiri.*(Uygurskaya poyeziya Nezavisimogo Kazahstana), Almatı, 256s.
- 5 İlahun H. (2001) *Anavatanım annem kokuyor. Şiirler. Şeirler), Almuta, Bilim. 136s.*
- 6 Abdurahmanov M. (2004) *Sonuçlar. (Tügünler), Almuta, Eğitim. 472s.*
- 7 Abdurahmanov M. (1999) *Gelişim Adımlarına Bir Bakış // (Makaleler ve Şiirler. (Tárákkıyat baskuçlıriga bir názár) // Makalilar vá şeirler), Çonca: Cazuşı. 222s.*
- 8 Mahsatova P. (2016) *Kendine İnaniyorum (Şiir koleksiyonu) Uygur dilinden çev. D. Baytursynov. (Özine senem. Ölender cinagı), Almatı, Cazuşı. 168s.*
- 9 Baratova Ş. (2013) *Sevince Özlem. (Şatlıkka táşnalık), Almuta, Mir. 228s.*
- 10 *Kazakistan benim vatanım. Toplu Koleksiyon. (Kazakstan –menin vátinim. Kollektivlik toplam).* (2008), Almuta, 220s.

References:

- 1 Ananyeva S.V. (2014) *Kazakistan halkının modern edebiyatı.*(Sovremennaya literatura naroda Kazahstana), Almatı, Evo Press. 488s.
- 2 Valihanov Ş.Ş. (1985) *Seçmeler. (Tandamalı) Almatı, Cazuşı. 570s.*
- 3 Mukanov S. (1959) *Dev'in Adımları. (Alıptın adımları), Almatı, KMKAB. 304s.*

- 4 Tilipaldi-Hamraev A. (2014) *Bağımsız Kazakistan'da Uygur şiiri. (Uygurskaya poeziya Nezavisimogo Kazahstana)*, Almatı, 256s.
- 5 İlahun H. (2001) *Anavatanım annem kokuyor. Şiirler. Şeirler*, Almuta, Bilim. 136s.
- 6 Abdurahmanov M. (2004) *Sonuçlar. (Tügünler)*, Almuta, Eğitim. 472s.
- 7 Abdurahmanov M. (1999) *Gelişim Adımlarına Bir Bakış // (Makaleler ve Şiirler. (Tárákkıyat baskuqliriga bir názár) // Makalılar vá şeirler)*, Çonca: Cazuşı. 222s.
- 8 Mahsatova P. (2016) *Kendine İnanyorum (Şiir koleksiyonu) Uygur dilinden çev. D. Baytursynov. (Özine senem. Ölender cinagi)*, Almatı, Cazuşı. 168s.
- 9 Baratova Ş. (2013) *Sevince Özlem. (Şatlıkka táşnalik)*, Almuta, Mir. 228s.
- 10 *Kazakistan benim vatanım. Toplu Koleksiyon. (Kazakstan –menin vátinim. Kollektivlik toplam)*. (2008), Almuta, 220s

МРНТИ 11.25.41

Дүйсенбі А. К. ¹

¹ Шет тілдер және іскерлік карьера университеті,
Алматы, Қазақстан

«БОЗҰҒЛАН», АХМЕТБЕК ҺӘМ ЖҮСІПБЕК» ЖЫРЫНЫҢ ҚОЛЖАЗБА МӘТІНДЕРІНЕ ТЕКСТОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада «Бозұғлан, Ахметбек һәм Жүсіпбек» жырының Қазанда 1904 жылы басылған «Ешбай» деп аталған нұсқасының «Бабалар сөзіндегі» ғылыми басылымы мен Түркіменстан Ғылым академиясының қолжазбалар қорындағы «Юсуп бег-Ахмет бег» дастандары салыстырылып, текстологиялық талдау жасалды. Жырдың «Ешбай» нұсқасының шумақтарындағы кейбір сөздер, ұғымдар, бейнелі теңеулерге түсініктеме берілді.

Мәтіндер ортақ мәдени мұралардың зерттелуінде жол көрсететін әдеби заңдылықтар мен әдіс-тәсілдер аясында талданды.

Мақалада ұлттық әдебиетіміздің бастау көзі болып табылатын тарихи мәтіндердің өз кезеңінің әдеби дәстүрлері, сөз қолдану әдіс-тәсілдері, бейнелеу құралдары аясында қарастырылуының маңызы баяндалады. Сондай-ақ жырдың қазақ-түркімен мәтінін салыстыра отырып, жыр жолдарында үйлеспей тұрған кейбір сөздерді, ұғымдарды жан-жақты мысалдармен салыстыра отырып зерделедік. Ғылыми жұмыс барасында өз топшылау, бағамдау пікірлеріміздің нәтижесі бұл саланы болашақ зерттеушілер үшін пайдалы дүние боларын қаперге алдық.

Түйін сөздер: Бозұғлан дастаны, текстологиялық талдау, әдеби құралдар, мәдени мұра, әдеби теңеулер

Duisenbi A. ¹

¹ University of Foreign languages and business career,
Almaty, Kazakhstan

TEXTOLOGICAL ANALYSIS OF THE MANUSCRIPT TEXTS OF THE SONG «BOZUGLAN», AHMETBEK AND ZHUSUPBEK»

Abstract

In this article, manuscripts of epos «Bozoglan, Ahmetbek, Zhusipbek» published in Kazan in scientific work "Babalarsozi" and manuscripts of epos "Yusuf beg - Ahmet beg" from the fund of manuscripts of Academy of Science of Turkmenistan are analyzed. Explanations to some words, phrases and meanings from text are given in the Kazakh version of manuscripts.